

ביאורים

כל מה שברא הקב"ה בעולמו מוכרח שיהיה בו יסוד של טוב שלשמו הוא נברא. לא ייתכן שמהטוב הגמור, "טוב ה' לכל", ייצא רע מוחלט בלי שיהיה בו נקודה פנימית טובה. הנחה זו נכונה הן ביחס למאורעות פרטיים והיסטוריים, הן ביחס למעשים שאדם עושה והן ביחס למידות ומחשבות שנתונות באדם. משום כך לא יהיה נכון למחוק לחלוטין את אותן המידות המקולקלות ואותן המחשבות הרעות, אלא יש צורך ליישרן ולנתב אותן למקומן הטוב והראוי ובכך לחשוף את הטוב הגנוז שבהן.

לא רק מידות ומחשבות רעות יש לתקן ולמתקן, אלא אף מידות ומחשבות קטנות שביסודן טובות הן, אך אינן גדולות מספיק. מידות אלו, שעוצמתן חלשה והשפעתן החיובית קטנה, גם אותן יש להעצים ולהגדיל. יש לטהר את הכוונה שבהן, את המטרה שלהן, את איכותן ואת כמותן. אדם עשוי לחשוב כי עבודתו מתמקדת בתיקון הדברים הרעים וזוהו בלבד צריך להעמיק, אך לאמתו של דבר אין זה כך. התועלת האישית והכללית היוצאת מהעצמת המידות הקטנות, גדולה יותר מתיקון המידות המקולקלות, מפני שהחלפת הרע בטוב עדיין אינה מגיעה בהכרח לשורש העמוק של המידות והיא מתעסקת בעיקר בהסרת הרע. העלאת המידות הטובות למידתן הראויה בונה קומה על גבי קומה ומרוממת את האדם ואת העולם.

הרחבות

• מטוב קטן לטוב גדול

באור של גדלה. רעיון זה הינו יסודי בתורתו של הרב קוק. הרב קוק מדגיש שפעמים אדם או דור מוכנים כבר וראויים לטוב גדול יותר ממה שהורגלו, ואז ייתכן שמסוכן יהיה אם יישארו במדרגות נמוכות, ברבדים חיצוניים או בהבנות שטחיות. כך כותב הרב קוק על דור שבו תחומי החולין מפותחים יותר, ולעומתם תחומי הקודש עדיין לוקים בהבנות שטחיות, מצב המוביל לעויבות הדת: "אם יזדמן איזה דור או דורות שכל מושגיהם הכלליים נתעלו והתפתחו, ועל אותה החלקה של המושגים האלוהיים לא שלחו המפתחים והעובדים יד, אז נשאר אותו הדור במצב שפל ואומלל, והבקיעים הדתיים מתרבים בו, פרץ על פני פרץ" [עקבי הצאן, מאמר 'דעת אלוהים' עמוד קמב, ועיין עוד במאמרי הראיה, מאמר 'לתקופת המעבר', עמוד 29, על החשיבות בדורנו להתקדם מעשיה נמוכה הנובעת מאינסטינקט ומהרגל לעשייה הנובעת מהבנה].

• תיקון המידות - בעומק

זכור המדות. בהקדמה ל"אורחות צדיקים" מבואר שהמידות נמצאות בלב: "חמישה כוחות אלו (חמשת החושים שלנו) מביאים ללב כל עניין... הלב יש בו דעות רבות, כגון הגאווה והענווה...". משמעות הדברים היא שתיקון המידות אנו עוסקים ברבדים העמוקים ביותר - לא רק המעשים משתנים, אלא אנו מתקנים את החושים, את הרגשות, את הלב ואת הרצונות. תשובה זו מגיעה לכל החלקים שבגוף, גם לפנימיים וגם לעמוקים ביותר, ולכן לא נוצר מתח בין הגוף לבין הנשמה.

שאלות לדיון

- איך האדם יודע שעניו הרוחניות סתומות? במה זה בא לידי ביטוי?
- "ואז מכשירים איזה צד של מגע בין הגוף אל הנשמה". איך ניתן לחבר בין הגוף לנשמה? האם הם באמת צוררים אחד את השני?

פרק יד נתיבות תשובה פֶּרְטוּיֹת

א. כָּשֶׁם שֶׁצְרִיכִים לְהַעֲלוֹת אֶת הַמְּדוּת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַרְעוֹת לְשֶׁרֶשׁוֹ, כְּדֵי לְתַקְּנָן וּלְמַתְקָנָן, הַעֲלֵאת הַמִּידוֹת כֵּן צְרִיכִים לְהַעֲלוֹת אֶת הַמְּדוּת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַקְּטָנוֹת - אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן טוֹבוֹת, אֲבָל אֵינָן בְּמַעַלְה גְּדוֹלָה וּמְאִירָה - לְמַקּוֹר שֶׁרֶשׁוֹ, וְלְהֵאִירָן בְּאֹר שֶׁל גְּדוֹלָה. וְכֵשֶׁם שֶׁמוֹעִילִים לְעוֹלָם כְּלוֹ בְּעֵלִית הַמְּדוּת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַנְּפִילוֹת, כֵּן יוֹתֵר מוֹעִילִים וּמְטִיבִים לְעוֹלָם עַל יְדֵי הַעֲלָאתָן שֶׁל הַמְּדוּת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַקְּטָנוֹת כְּשֶׁעוֹלוֹת לְאֹרְהָ גְּדוֹלָה. וּמִדָּה זוֹ שֶׁל הַעֲלָאת דְּבָרִים קְטָנִים לְגְּדוֹלוֹת אֵינָה פּוֹסְקֶת בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, וְהִיא הַתְּשׁוּבָה הַגְּמוּרָה שֶׁצְדִיקִים גְּמוּרִים בָּאִים עַל יְדֵיהֶן לְהֵיטֵב עוֹלָם בְּמַעֲלוֹת בְּעֵלֵי תְּשׁוּבָה.

א*. כְּשֶׁמְסַתְּפְלִים הַסְּתַפְּלוֹת רוּחָנִית, וּמְפִירִים שֶׁהַעֲיִנִים הַרוּחָנִיּוֹת סְתוּמוֹת, הֵן מְפִינֵי הַהֲכָרָה פְּגָמֵי הַנְּפִשׁוֹ, שֶׁגָּרְמוּ הַעוֹנוֹת, וּמִתּוֹךְ הַצָּעֵר שֶׁל מְעוֹט הָאֹרְהָ מִתְּחַרְטִים עַל הַחֲטָאִים בְּכָלֵל וּבְפֶרֶט, וְחַפְצִים בְּכָל לֵב לְטַהֵר אֶת הַמַּעֲשִׂים וְהַמְּדוּת עַל מְכוּנְיָהֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשָּׂאֵר עוֹד הַסְּתִימָה מְעַכְבֶּת אֶת הָאֹר הַעֲלִיּוֹן מִלְּחַדֵּר בְּתוֹכֵיהֶן הַנְּשֻׁמָה הַחוֹשֶׁבֶת. זֶהוּ הַדְּרָךְ לְבֹא לְתְּשׁוּבָה עֲלֵאָה, תְּשׁוּבָה דְּחִזָּיא לְחַפְּאָה עַל כָּל עוֹבְדֵינָּה.

ב. לְפַעְמֵים עַל יְדֵי מָה שֶׁמְתַאֲמָצִים לְהֵיטֵב מְדַבֵּק בְּרוּחָנִיּוֹת עֲלִיּוֹנָה, מִתְרַוְּמָמִים כָּל כַּחוֹת הַחַיִּים הַרוּחָנִיִּים לְמַעַלָּה בְּעוֹלָם הַמְּחֻשְׁבָּה הַעֲלִיּוֹנָה, וְהַגּוֹף נֶעְצֵב מִן הַנְּשֻׁמָה, וְעַל יְדֵי זֶה הַמְּדוּת הַרְעוֹת שׁוֹלְטוֹת בוֹ. וְאַחַר כֵּן פְּשֵׁה־הַסְּתַפְּלוֹת הַרוּחָנִית הַעֲלִיּוֹנָה נִגְמָרֶת, וְכֵחַ הַחַיִּים חוֹזֵר לְרְגִילוֹת שׁוֹ, מוֹצֵאת הַנְּשֻׁמָה אֶת הַגּוֹף שְׁבוּר בְּקִלְקוּלֵי תְּכוּנוֹתָיו, וּמִתְחִילָה מִלְּחַמְּהָ פְּנִימִית גְּדוֹלָה וּמְסַכְּנָת מְאֹד. וּבְשִׁבִיל כֵּן צְרִיכָה הַתְּשׁוּבָה, עִם חֶפְץ זְכוּף הַמְּדוּת, לְהֵיטֵב קוֹדְמָת לְעֵלְיָה הַהַסְּתַפְּלוֹתִית, וְאֵז מְכַשְׂרִים אֵיזָה צֵד שֶׁל מְגַע בֵּין הַגּוֹף אֶל הַנְּשֻׁמָה גַּם בְּהַתְּעִלְוֹתָהּ הַעֲלִיּוֹנָה.

הַקְּדָמָת זִכּוּר הַמִּידוֹת לְעֵלְיָה

לְהַעֲלוֹת אֶת הַמְּדוּת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַרְעוֹת לְשֶׁרֶשׁוֹ - צְרִיךְ לְהַתְּבוֹנֵן בְּעוֹמֵק הָאִישִׁיּוֹת שֶׁל מַהֲיֵן מַגִּיעוֹת הַמִּידוֹת וְהַמְּחֻשְׁבוֹת הַרְעוֹת בְּנַפְשׁוֹ, וְכַשִּׁיבִין אֶת מְקוֹרָן בְּנַפְשׁוֹ יוֹכֵל לְתַקֵּן אוֹתָן ע"י תִּיקוֹן סִיבוֹתָן וְלַעֲיִתִים יוֹכֵל לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹתָן הַסִּיבוֹת לְהַתְּעִלוֹת. **פֶּן צְרִיכִים וְכו' -** עֲבוּדָה כּוֹז צְרִיכָה לְהֵיטֵב בְּשִׁבִיל לְרוֹמֵם מִידוֹת וּמְחֻשְׁבוֹת טוֹבוֹת, אֲבָל קְטָנוֹת בְּתוֹכָן, אֵל רוֹמְמוֹת הַכוּוֹנָה וּגְדוּלוֹת הַתּוֹכֵן. **הַנְּפִילוֹת -** הַיְרֻדוֹת, הַמְּקוֹלְקָלוֹת. **הַעֲיִנִים הַרוּחָנִיּוֹת סְתוּמוֹת -** חוֹסֵר יְכוּלָּת לְהַעֲמִיק בְּעֵינֵינִים רוּחָנִיִּים. **מְפִינֵי פְּגָמֵי הַנְּפִשׁוֹ -** הַנַּפֵּשׁ נִפְגַּמָה ע"י הַעוֹנוֹת וְעֵינֵיהָ נִסְתָּמוּ מִהִיכּוֹלָת לְהַסְתַּכֵּל בְּעֵינֵינִים רוּחָנִיּוֹת. **עַל מְכוּנְיָהֶם -** כְּמוֹ שֶׁהֵם צְרִיכִים לְהֵיטֵב. **לְתְּשׁוּבָה עֲלֵאָה -** תְּשׁוּבָה עֲלִיּוֹנָה. **דְּחִזָּיא לְחַפְּאָה עַל כָּל עוֹבְדֵינָּה -** רְאוּיָה לְחַפּוֹת / לְכַסּוֹת עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. **וְהַגּוֹף נֶעְצֵב מִן הַנְּשֻׁמָה וְכו' -** הָאָדָם מִתְּעַסֵּק בְּעֵינֵינִים רוּחָנִיִּים וּמְחֻשְׁבוֹתֵינִים וּמְזַנִּיחַ אֶת עוֹלָמוֹ הַמַּעֲשִׂי, נוֹצֵר פֶּה חָלַל שֶׁהַמִּידוֹת הַרְעוֹת עוֹלוֹת לְשֹׁלֵט בוֹ. וְכַשֶּׁהָאָדָם מְפַסֵּק אֶת הַתְּעִלְוֹתוֹ וְחוֹזֵר לְעַצְמוֹ יֵשׁ בוֹ מִלְּחָמָה פְּנִימִית. **הַתְּשׁוּבָה עִם חֶפְץ זְכוּף הַמְּדוּת -** תְּשׁוּבָה מַעֲשִׂית וְתִיקוֹן הַמִּידוֹת מְכַשְׂרִים אֶת כַּחוֹת הַגּוֹף לְהַתְּעִלוֹת הַרוּחָנִית.

ביאורים

פעמים שהחזרה בתשובה אינה מגיעה לאדם בקלות רבה כל כך. ישנן מספר סיבות לקושי זה. ביניהן ניתן למצוא לדוגמה, חזרה בתשובה על עשרים וארבע עברות שהרמב"ם מונה אותן (בהלכות תשובה פרק ד) כעבירות שהתשובה עליהן קשה ביותר. פעמים שהקושי הוא סובייקטיבי, דהיינו, קושי שנובע מהמצב הנפשי שהאדם מצוי בו או הזמן בו הוא שרוי. נתון זה יכול לחסום מהאדם את התחושה הבריאה של הרצון לתקן את מעשיו.

למרות הקושי, יש לדעת שהתשובה אפשרית בכל מצב. גם אם התשובה אינה נעשית באופן הראוי לה ולא לפי ההלכה המגדירה את הדרך לתשובה, תשובה זו חשובה היא. כל עבירה לפי עניינה ודרך התשובה שעליה, בין שהיא עבירה שבין אדם למקום ובין שהיא בין אדם לחברו - על האדם לעשות תשובה כפי יכולתו וכפי כוחו. והדבר יתקבל גם אם יחזור בתשובה ללא הפרטים המוגדרים שלה. עיקר תשובתו בשלב זה תהיה בעצם הרצון להיות ישר וטוב ולחזור להיות דבק בשכינה כפי שהיה לפני שמעד בחטאו. אל יזלזל בתשובה זו ואל יאמר לעצמו שכיוון שאינה שלמה ואינה כוללת בתוכה את הדרכים המוגדרות שלה, אין בה תועלת ולעת עתה יזניח את התשובה עד שירגיש מוכן לתשובה השלמה. אלא יאחז בה ככל שידו משגת כעת ויידע שזהו העיקר. יחד עם זה ירבה בהשתדלות של תורה ותפילה כדי להשלים את תהליך התשובה, וגם אם עדיין לא הגיע אליה, לא יחשוב שלתשובתו אין ערך והיא מיותרת.

הרחבות

• הרע בוודאי יתבטל

שְׂאִין שׁוּם מְנִיעָה בְּדָבָר. דברי הרב קוק כאן מבוססים על רעיון יסודי ביהדות: כל רע נברא בשביל לסייע לטוב. ה' ברא אותו בשביל שלאדם תהיה בחירה, הוא ינצח את הרע ועל ידי זה הרע יתבטל. וכך כתב הרמח"ל: "עניין מציאות הרע... זהו מציאות מחודש לגמרי, שרצה וחיידש אותו האדון ברוך הוא לנסות בו בני האדם, לתת להם מקום לעבודה... ואמנם, הוא יתברך שהמציאות - לא המציאה אלא לשיבתבטל..." [דעת תבונות אות צו]. דברי הרב קוק כאן מבוססים על יסוד זה; כיוון שכל רע אינו קיים אלא רק כדי שינוצח ואין ספק שהוא עתיד להיות מנוצח.

• העיקר הוא הרצון

לא יִעֲבֹב כָּלֵל אֶת הַתְּשׁוּבָה הַרוּחָנִית. ההדרכה הזו, שהאדם צריך להתרכז ברצונותיו ולא בהצלחותיו, נמצאת במספר מקומות בחז"ל: "הקב"ה ליבא בעי" (הקב"ה חפץ בלב) [סנהדרין קו:], "אפילו חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" [קידושין מ:].

• ההצלחה בהתאם לעמל

יְבֹא הַדָּבָר לְיָדִי כִּי שְׂעִירָהּוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקֵּן הַכֹּל בְּפִעֵל. עיקרון זה שהקב"ה מסייע לכל אדם שיצליח לפי גודל רצונותיו החיוביים מופיע בגמרא: "מאי דכתיב 'רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד?' [משלי כא כא]... לומר לך כל הרודף אחר צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה... ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו" [בבא בתרא ט:].

שאלות לדין

- א. האם לא יכולה להיות סכנה בכך שהאדם 'יקפוץ מדרגה'?
- ב. מניין הביטחון של הראי"ה לקבוע שהתשובה קלה? הרי אין לה סוף!

להצלחת שמואל בן משה יוסף

ג. כְּשֶׁבָּאִים לְשׁוּבַת הַתְּשׁוּבָה צְרִיכִים לְדַעַת שְׂאִין שׁוּם מְנִיעָה בְּדָבָר. אֲפֹלוּ אוֹתָם כ"ד הַדָּבָרִים הַמְעַכְבִּים אֶת הַתְּשׁוּבָה, תִּתְּךָ כְּשֶׁמְבַקְשִׁים וּבָאִים לְשׁוּבַת עֲלֵיהֶם שׁוּב אֵינְךָ מְעַכְבִּים. וְאֵין לְבַטֵּל שׁוּם נְטִיָּה שֶׁל תְּשׁוּבָה, לֹא קִטְנָה שֶׁבְּקִטְנוֹת, מִפְּנֵי שֶׁפְּלוּתָהּ, לוֹמַר שְׂאִין הַרְעִיוֹן הַקָּטָן רָאוּי לְפִי מִדְּתוֹ שֶׁהָאָדָם מְשַׁעֵר אֶת עַצְמוֹ, וְלֹא אֶת הַרְעִיוֹן הַיּוֹתֵר גָּדוֹל, לוֹמַר שֶׁהוּא גְבוּהַ יוֹתֵר מְעַרְפוֹ. כִּי הַכֹּל עוֹלָה וּמִצְטָרֵף בַּיַּחַד לְקוֹמָה שְׂלֵמָה וְעוֹלָם מְלֵא שֶׁל תְּשׁוּבָה, שֶׁהוּא יָקָר, גָּדוֹל וְקָדוּם מִכָּל הַעוֹלָמוֹת הָאֲחֵרִים.

ד. מִה שֶׁמְטַבְּעִים לְפַעֲמִים בְּמִנְיַעוֹת גְּדוֹלוֹת, בֵּין בְּעִנְיָנִים שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם, בֵּין בְּעִנְיָנִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ, לֹא יִעֲבֹב כָּלֵל אֶת הַתְּשׁוּבָה הַרוּחָנִית. וְכִינֵן שֶׁמְבַקְשִׁים לְשׁוּבַת אֵל ד' - שְׂבִיבִים, וְהָאָדָם יִתְחַדֵּשׁ כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה. וְהַצִּיצִיִּים הַמְעַשִּׂיִּים, שֶׁצְּרִיכִים לְזָרוּז גְּדוֹל לְתַקְנָם, יִצְפֶּה עֲלֵיהֶם תְּמִיד לְתַקְנָם, וְיִסְגֵּל לְעַצְמוֹ מִדַּת הַשְּׁפִלוּת בְּיוֹתֵר כֹּל זְמַן שֶׁלֹּא תִקָּן אֵיזָה דָּבָר בְּפִעֵל, מִמָּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְתַקֵּן בְּדָרָךְ מְעִשִׂי, וְיִשְׁתַּוְּקַק לְתַקְוֹן הַשָּׁלֵם. וּמִמִּילָא יְבֵא הַדָּבָר לְיָדִי כִּי שְׂעִירָהּוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקֵּן הַכֹּל בְּפִעֵל. אֲבָל גַּם כְּשֶׁלֹּא נִזְדַּמְּנוּ לוֹ עֲדִין הַתַּקְוֹן, בֵּין מִצַּד מְנִיעוֹת חִיצוֹנִיּוֹת אוֹ מִצַּד מְנִיעוֹת פְּנִימִיּוֹת, שֶׁעֲדִין אֵין רְצוֹנוֹ תִקְוִי כֹּל כֶּה, וְהַהֲסַכְמָה לְדַרְכֵי הַתַּקְוִינִים הַמְעַשִּׂיִּים עֲדִין לֹא בָּאָה לוֹ בְּהַשְׁלָמָה, מִכָּל מָקוֹם יֵאָחַז בְּתְשׁוּבָה הַרוּחָנִית בְּכָל עֵז וְאִמְצָן, וְיִהְיֶה תִקְוִי בְּדַעְתּוֹ, שֶׁסוֹף כֹּל אֲחִיזוֹ הוּא בְּתְשׁוּבָה, שֶׁהִיא עֲנִין יָקָר מִכָּל מִה שֶׁיַּעֲוֹלֵם, וְיִרְבֶּה בְּתוֹרָה, בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת, בְּחֻקֵּיהֶם וּבְהִנְהָגָה יְשָׁרָה כְּכֹל מִה דְאֶפְשָׁר לוֹ, וְיִשְׁפָּךְ שִׁיחוֹ בְּתַפְלָה לְפָנֵי קוֹנֵנוֹ לְהוֹצִיא אֵל הַפִּעֵל אֶת חֻלְקֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁעֲדִין לֹא יִצְאוּ אֶל הַפִּעֵל, בְּעִבּוֹר עַצְמוֹ וּבְעִבּוֹר כָּלֵל יִשְׁרָאֵל וּבְעֵד כָּל הַעוֹלָם כְּלוֹ וּבְעֵד הַתַּקְוֹן הַכָּלְלִי שֶׁל הַשְּׂכִינָה, אוֹר ד' בְּעוֹלָם, שֶׁיְהִי בְּתַכְלִית הַשְּׁלֵמוֹת, וְיִשְׁתַּוְּקַק שֶׁכָּל הַנְּשִׁמוֹת תִּתְהַיְיָנָה מְתַקְנָתוֹ וְנִהְנֹת מִזֵּי הַשְּׂכִינָה, וְהַכֹּל יִשְׁבְּעוּ טוֹב וְשִׁפְעַת חַיִּים.

ד* עַקֵּר הַנְּפִלוּת בָּאוֹת מִפְּנֵי שְׂאִינוֹ מִמָּמִין בְּקְלוּתָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה.

אמונה בקלות התשובה

כ"ד הַדָּבָרִים הַמְעַכְבִּים אֶת הַתְּשׁוּבָה - מפורטים ברמב"ם בהלכות תשובה פרק ד'. אֵינָם מְעַכְבִּים - לשון הרמב"ם: 'כל אלו הדברים אף על פי שמעכבין את התשובה אינן מונעים את התשובה'. וְקָדוּם מִכָּל הַעוֹלָמוֹת - 'תשובה קדמה לעולם' משום שהיא עומדת בתשתית מגמת העולם. בְּמִנְיַעוֹת - בעיכובים. הַתְּשׁוּבָה הַרוּחָנִית - במחשבה, אף בלא התיקון המעשי. הַצִּיצִיִּים - השאריות, החלקים הקטנים. קְלוּתָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה - לשון הרב בהקדמה לספר 'קלה שבקלות שהרי הרהור תשובה הוא כבר תשובה'.

ביאורים

בפסקאות אלו הרב קוק עוסק בעצבות. לאדם ישנם רצונות רבים וצרכים שונים, וכאשר הוא לא מצליח למלא אותם הוא מתמלא עצב. העצבות היא תוצאה של חוסר, של פער בין רצונותיו של האדם לבין המציאות בפועל. כל חטא מגדיל את הפער בין רצון הנשמה שלנו לבין המציאות בה אנו חיים, וזהו מקור העצבות.

לכל אחד מאיתנו ישנה נשמה שטורה החפצה להידבק בבוראה. הדבקות בקב"ה נעשית על ידי ההליכה בדרכיו וקיום מצוות התורה. הנשמה תובעת מאיתנו באופן תמידי את הקרבה לקב"ה, ושום דבר אחר לא יספק את רצונה. תביעה זו קיימת הן באדם הפרטי והן במציאות בכללה. בעולם כולו ישנה תביעה להגיע לידי מציאות שלמה ומתוקנת שאין בה סתירה לדבקות בקב"ה, ולכן העולם שואף למציאות ללא חטא.

החטא הוא חיסרון, פספוס של המטרה. כל מעשה עברה מרחיק את הנשמה מבוראה והיא מתמלאת עצב. לא רק המעשים משפיעים על הנשמה, גם ביד המידות והמחשבות לקרב או ח"ו להרחיק את הנשמה ממקורה. בנוסף, הנשמה היא רוחנית. לכן כל מעשה גשמי, אפילו אם הוא מותר, כל עוד הוא נעשה מתוך 'נטייה של חולין' ולא מתוך נטייה רוחנית של קשר לקב"ה, הוא יוביל לעצבותה של הנשמה.

כאשר שבים בתשובה השמחה חוזרת למלא את הנשמה. התשובה מחזירה את האדם לדרך של תיקון, דרך שהיא טבעית לנשמה. אמנם עוד רחוקים מהתיקון השלם, אך כיוון שחזורים ללכת על פי דרכי הקב"ה ונמצאים בכיוון הנכון, כבר לא עצובים. השמחה מגיעה כתוצאה מהחזרה למצב הטבעי של הנשמה, שבו כל המעשים, המידות והמחשבות קשורים לקב"ה ולתורתו.

הרחבות

• מקור העצבות

מהשפעת של המעשים, המדות והדעות הרעות. עבודת המידות המועדפת היא למצוא את מקומן החיובי (עייין למשל בצדקת הצדיק אות מז) ולא להילחם נגדן. לא כן במידת העצבות, כיוון שכולה יונקת מהחטא, הרי שכולה ריק, וכאשר אין חטאים היא נעלמת ומתפוררת. וכך כותב הרב קוק: "כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש להן שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל, כי עז וחדווה במקומו. וצריכים להעלות את סיבתה, וכיוון שהשורש מתעלה גם היא עולה. והשורש של העצבות הוא או גאוה או כעס, או דאגה, הבאה מסיבתם, וכיוצא" [אורות הקודש ג רמג].

• תיקון כל רבדי הבריאה

שבים בתשובה על מהות חטא זה. לעתיד לבוא לא יתקנו רק פגמי האנושות, אלא כל החסרונות שבעצם הבריאה: בחי, בצומח ובדומם: "וגר זאב עם כבש וארי עם גדי ירבו, ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטון נוהג בהם. ופרה ודוב תרעינה יחדיו ואריה כבקר יאכל תבן" [ישעיהו יא ו-ז]. "תחת הנעוצץ (בעל הקוצים) יעלה ברוש ותחת הסרפד (שגם הוא בעל קוצים) יעלה הדס" [שם נה יג], "והיה אור הלבנה כאור החמה" [שם ל כו] [ועייין אורות ישראל ותחייתו י].

שאלות לדין

א. האם אין מקום לתענוגות של חול שאינן אסורות?

ב. מה ההבדל בין מידות רעות לדעות רעות?

ה. פשעושים איזה דבר בנטיה של חליו, של גופניות ובהמיות - אם רק הוא של התר, התשובה על נתית החולין נטית החולין תתקף פשעושרים לשוב על זה, מתעלים כל הכחות ומתהפכים לאצילות ולקדושה. "במצוות עשה - אינו זו משם" עד שמוחליו לו", ובעניני התר - תתקף פשעולה ברעיונו לשוב הרי הוא מתקדש, והפעלה וכל פחה מתקדשים עמו, והעצבון הבא מתוף תענוגי חל מתהפך מידי לשמחה של מצוה, "ולישרי לב שמחה".

ו. פשעושים: מהיכן העצבות באה? צריכים לפתור: מהשפעת של המעשים, המדות והדעות הרעות על הנשמה, שהיא טועמת בחושה החודר את מרירותם, והיא נסלדת, נפחדת ועצובה. וכשאור התשובה מופיע, וחספז הטוב - פשהוא מתגבר בתכונתו המקורית - צנור של ענג ושל שמחה נפתח, והנשמה יונקת מנחל עדנים, וכשהכשרון המעשי לוקח לו את התמצית של ההרגשות הנעימות הללו, יוצא לאור המוסר הטהור העליון, המצליח את החיים בהודו.

ז. פל עצבון בא מפני החטא, והתשובה מאירה את הנשמה ומהפכת את העצבון לשמחה. הפיכת עצבון לשמחה העצבון הכללי שבעולם, מקורו הוא בהמת הקלל הנמצא בחללו של עולם, מחטאת הרבים והיחידים, ומחטאת-הארץ הכמוסה, ששיצאה לפעל בחטאת האדם, שצדיקים יסודי עולם, ומשיח ביהוד, שבים בתשובה על מהות חטא זה ומהפכים אותה לשמחה.

אם רק - בתנאי. אינו זו משם - התשובה פועלת מיד. ומחטאת-הארץ הכמוסה - חז"ל מציינים שהארץ חטאה ובמקום להוציא 'עץ פרי' מוציאה 'עץ עושה פרי' [רש"י בראשית א, יא].

ביאורים

מעשי האדם נחלקים לשלושה: מעשי מצווה, מעשי עברה ומעשי רשות. מעשי הרשות הם מעשים מותרים שאותם האדם עושה במהלך חייו ושאינו עליהם ציווי בתורה, כגון: מלאכה, שינה, אכילה וכו'. ערכם של מעשים אלה נקבע לפי כוונת האדם שעושה אותם. הגדרת המעשה כחלק מעבודת ה' או חלילה להפך, תלויה במטרה לשמה האדם עושה את אותו מעשה. בפסקאות שלפנינו הרב קוק עוסק בפעולת האכילה.

האדם מוכרח לאכול, אך הוא חופשי לבחור את כוונתו באכילה. ישנה כוונה (בפסקה - מחשבה) פסולה - אכילה הנובעת מנטייה חומרית תאוותנית, וישנה כוונה טובה יותר אך עדיין נמוכה והיא - אכילה בשביל להתקיים. הכוונה העליונה היא אכילה שתוסיף כוחות חיים ואנרגיה לגוף לשם עשיית טוב ורצון ה'.

כפי שאמרנו, במעשי הרשות הכוונה נותנת את הערך למעשה ובמעשה עצמו אין איסור. לכן התשובה עליהם נוחה ומצריכה רק את שינוי הכוונה של האדם; אף אם בתחילה האדם נדחף לאכול מתוך חולשה של תאוה, כאשר הוא חוזר בתשובה ומכוון לשם שמיים, האכילה נחשבת לאכילה קדושה. האדם ממנף את הכוחות והאנרגיות שהוא קיבל מהאוכל לדברים חיוביים ובכך הוא מתקן את מעשה האכילה. לעומת זאת, במעשי איסור המעשה שלילי מצד עצמו ואינו השפעה של כוונת האדם על ערך המעשה. לכן במעשים אלו התשובה קשה יותר כי שינוי הכוונה לבד לא יכול לתקן את אשר הוא כבר עיוות.

הרחבות

• ההבדל בין חולין לאיסור

ואינו דומה לדבר האסור, שעליתו מעפכת הרבה מאד. בספר התניא מובא שלשון 'איסור' נובע מכך שאותם דברים אסורים וכלואים אינם יכולים לעלות ולשמש בקדושה אפילו אם ישתמשו בהם לצורכי קודש: "לפי שהיה בשר היתר ויין היתר, לכך יכולים לחזור ולעלות עמו בשובו לעבודתו, שזהו לשון היתר ומותר, כלומר שאינו קשור ואסור בידי החיצונים שלא יוכל לחזור ולעלות לה... מה שאין כן במאכלות אסורות וביאות אסורות... הם אסורים וקשורים בידי החיצונים לעולם" [לקוטי אמרים חלק ראשון ז, ועייני גם בפרק שאחרי]. אמנם גם אלו יבואו על תיקונם, וכפי שכתב הרב קוק ש"עלייתו מעוכתב הרבה", ובכל זאת הדבר אפשרי, וכן ממשיך שם בתניא: "(הדברים האסורים) אין עולים משם, עד כי יבוא יומם ויבולע המוות לנצח, כמו שכתוב: 'זאת רוח הטומאה אעביר מן הארץ' [זכריה יג ב]".

שאלות לדין

- מהי אכילה גסה? מהן תחלואיה החומריות והרוחניות?
- כיצד נדע להיזהר מאכילה גסה?

ח. אם מזדמון הדבר, שאוכל אדם במחשבה פסולה או נמוכה, והוא שוב מיד לאחר תיקון האכילה האכילה לרומם את מחשבתו וכחותיו בתשובה מאהבה, הרי הוא מתקן את העבר, כאלו היתה תחלת האכילה בכונה טהורה. וזמן העכול, הראוי לברכת המזון, מסגל יותר להרמה עליונה זו, הראויה לכהני ד'. אשר את לחם ד' הם אוכלים, "כהנים אוכלים ובועלים מתפפרים".

ט. האכילה הגסה, אף על פי שבאה מתוך חלי והכרח, יש בה פגם, ומפל-מקום נראה שנוח מאד להעלות אותה בקדושה. אבל תשובה - ודאי צריכה להתחבר עם תקון והעלאה זו. הפח המתרבה פשה הוא משמש לקדושה, עולה הוא ליסודו גם אם בא לכתחלה על ידי אכילה גסה, כיון שיש כאן דחיפה של הכרח מצד חלי וחלשה וכיוצא בו, ואינו דומה לדבר האסור, שעליתו מעפכת הרבה מאד.

י. בדיעבד פשאוכלין בלא פונה טובה או פשנכשלין באכילה גסה, שנקרא פושע, פשמתפנים לשוב על זה בתשובה שלמה, אחרי האכילה, ולהעלות ולברר את ניצוצי הקדושה שבאכילה זו, יש תועלת ותקנה. ואל ירף הנלבב מלתקן את כל אשר תשיג ידו, אחרי כל אכילה, בתשובה מאהבה, פשמחה וטוב לב, בלא עצבות, פי אם בחדות ד' ובלב נשבר ונדפא, המלא גדל ועז קדש, ואז יפעל ישועות לו ולעולם. וגם אם עברו עליו בעת אכילת המזון עצמה כמה נפילות ונסיגות, עוד ישוב ויתעלה ויזכה לאכל לחם קדש בקדושה עליונה, והפשע יהפך לשפע, שפעת טובה וברכה ורחמים ורצון, "וטוב לב משהתה תמיד".

השמחה בתיקון האכילה

להרמה - להתרוממות. **לכהני ד'** - והאומה כולה נקראת 'ממלכת כהנים'. **הפח המתרבה** - הגידול ותחזוקת הגוף. **אל ירף** - לא יתרפה. **הנלבב** - לאחור שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד [בבא בתרא יב: כלומר מתיישבת דעתו].

ביאורים

הרב קוק עוסק כאן בשלושה דברים מצערים העוסקים בענייני החטא והתשובה.

הראשון הוא רגשי התעלות הבאים יחד עם עצבות. לעתים האדם מרגיש נטייה לקודש, אולם הוא יודע שאם ילך אחרי נטייה זו, הדבר יגרום לו עצבות. הרב קוק מבאר שדווקא רגשי הקדושה הבאים יחד עם שמחה הם הגדולים יותר מכולם, ולכן פעמים האדם צריך להסיח דעתו מרגשי קודש שכאלה ולהתעלות דווקא בשמחה. כמוכן, אין כוונת הרב קוק שהאדם יוותר על קיום מצוות או יעבור עברה מחשש שהדבר יגרום לו עצבות, שהרי לא הותרו לאדם דברים אלו.

השני, מצוי אצל אדם שנטייתו הרוחנית חזקות ואילו הנטיות הגשמיות חזקות פחות. אדם כזה עלול להיכשל יותר ולמעוד כד אשר עולמו הרוחני נפגש בחיי החומר, כיוון שהוא מוכשר פחות להתמודדות בעולם גשמי. במצב זה, האדם צריך לעבוד ולחבר את עולמו הרוחני לעולם המעשי. אחת הדרכים הטובות לעשות זאת היא באמצעות עיסוק בצדיקה המעשיים של התורה.

השלישי, הוא פחד הנובע מירידות, שחווה האדם, שהגורם להן הוא חולשה גופנית. אדם שגופו חלש או חולה, עלול להימנע מלעשות מעשים טובים או לעשות חטאים. אולם על האדם להשתחרר מפחד זה, להבין שהקב"ה מוחל על מעשה שקרה לאדם באונס, לשוב בתשובה על מה שהיה, להתאמץ להמשיך לעלות מעלה מעלה, ולעבוד את ה' ללא מורא ומתוך צלילות הדעת.

לעתים חולשה גופנית זו גורמת לכך שהאדם מתאמץ לתקן את מעשיו ואינו מצליח. ומכיוון ששורש הבעיה היא בחולשה הגופנית, על האדם לחזק את גופו לצורך תיקונה. בדומה לכך, לעתים חוסר הצלחה בתיקון המעשים, נובע מחוסר ידע או מחוסר ניסיון בענייני העולם ובענייני החיים המעשיים, לכן גם כאן הפיתרון נמצא דווקא ברכישת הידע והניסיון האלה.

הרחבות

• יסוד השמחה ויסוד היראה

מחשבות של יראָה ושל תשובה בדרך עצבון. בספר הכוזרי כתוב: "...העדפת הכוח האחד מביאה להזנחת כוח אחר... כללו של דבר שלושה הם יסודות עבודת האלוה על פי תורתנו: היראה והאהבה והשמחה. התקרב אל אלוהיך בכל אחת מאלה" (כוזרי ב נ). בהתאם לכך כותב כאן הרב קוק שיש להיזהר ממשחבות של יראה שפוגעות בשמחה. יש לשלב בין כל כוחות האדם כך שאחד לא יפגע באחר.

• הנוק הרוחני מחולשת הגוף

פגמים שישודם הוא חלישות הגוף. בעניין בריאות הגוף והנפש כותב הרב קוק: "החלישות והעייפות הנן מבוא לכל המידות הרעות. הן מעוררות את העיצבון, והעצבות מביאה את הכעס ואת הגאווה, את הקנאה ואת המשטמה, ואת כל הנטיות היותר שפלות. לזאת, ההנהגה של בריאות, של האומץ הגופני, היא עבודת הקודש בעד הכלל ובעד הפרטי" [שמונה קבצים ה קסז]. תחושות רעות ש'סוחב' האדם לאורך הזמן מחדירות בו תחושות של לחץ והוא מרגיש מאוים, וכך כל הסובב אותו נראה לו שמתחרה בו ומתנגד לו. דבר זה מביא לכעס, לקנאה ולמשטמה כלפי הסובב, ולגאווה הנובעת מהצורך להרגיש חזק כדברי הגמרא 'איסטרא בלגינא קיש קיש קריא' [בבא מציעא פה:]. לא כן הוא האדם השמח, הוא מרגיש שלא חסר לו דבר. אין לו סיבה לחשוש מהסובב אותו, והוא ילך עם טבעו הטוב לרצות בטוב האחר ולשמוח בכל הצלחה ובכל טובה של רעהו.

שאלות לדין

- א. מדוע חשובה כל כך השמחה בתשובה? מדוע מסוכנת היא העצבות?
- ב. איך נוזה חולשה גופנית כמניעה מחזרה בתשובה?

הצלחת יצחק בן שלום

יא. מרעיונות פאלה של קדשה ושל תשובה שהם מביאים לידי עצבות צריכים להתרחק לפעמים, כי יסוד השמחה הקשורה בעמק הקדש הוא גדול מכל תכן של קדשה ושל תשובה אחרת. על כן פאשר באות לו מחשבות של יראָה ושל תשובה בדרך עצבון יסיח דעתו מהם עד שתתפונן מחשבתו, ויקבל עליו כל התכן של קדשה ושל יראָה שמים בדרך חדה ושמחה הראויה לישירי לב עובדי ד' באמת.

יב. יש עצבון פנימי, שפא מהרגשת הלקוי הנשפתי. ביחוד פשהתכונה המעשית היא לקויה, ואין ההרגשה של האחריות המעשית מפרטת כל פה, מרגשת הנפש יותר בחסונה מפני שהנח המעשי הוא קרוב לחונה. מה שאין כן האנשים שהם קרובים אל החוג המעשי, שלקויותיהם מתפשטות יותר בעולם הרוחני הרחוק, הם אינם יכולים להרגיש חסרונם עד פדי עצבון, ויכולים להיות יותר שמחים בטבעם. אמנם, מי שלקניו המעשיים נוגעים ללב, ושאפותיו הן רוחניות אדירות, יראָה להגביר את השטף הרוחני ולשעבדו לעולם המעשי באפן שאיר את האפק המעשי, ועל ידי עסק התורה המעשית יתפתח, והיה למאור של תשובה עליונה, שיתקן את הכל, את החיים המעשיים והעיוניים ביחד.

יג. אף על פגמים שישודם הוא חלישות הגוף צריכים לשוב בתשובה, עליהם ועל כל תולדותיהם. מכל מקום צריכים להתחזק מאד שלא להתפחד יותר מדי, ביחוד מפני הפגמים הללו שהמזג החולה של הגוף הוא סבתם, שכבר יש פתח גדול לחסד עליון שלא יחשב ד' לו עון את מה שפא לידו באנס המזג, בין במה שהוא במעשה, בין בשב ואל תעשה. וכשם שטובה היא מרדות בלב של אדם כה נחוצה היא ההתאמצות הלבבית, פדי להיות נכון לעבודת ד' בתורה ובעבודה תמה, בדעה צלולה עד כמה שהיז מגעת.

יג*. לפעמים מתאמצים לתקן המעשים, ואין מגיעים. יסבת הדבר הוא שהחסרון מנח באיזו חלשה גופנית, או בחסרון ידיעה והתרגלות בענייני העולם והחיים, ואז הם גופי תורה.

לא לפחד מפגמי המזג

חסרון גופני או ידיעתי

הלקוי - החסרון. ההרגשה של האחריות - הקפדה ודקדוק בפרטי הלכה. בעולם הרוחני - בתחום האמוני והמידותי. השטף הרוחני - לבנות בנין אמוני ונפשי מתוקן. ולשעבדו - לצרפו בקשר פנימי. עסק התורה המעשית - לימוד הלכה. והעיוניים - הרוחניים המופשטים. מרדות - הכנעה. ההתאמצות הלבבית - אומץ וגבורה. נכון - מוכן. הם הם גופי תורה - אף שהתיקון הוא בענייני עולם הזה, מכיוון שבו תלוי התיקון המוסרי נחשב הוא כעצמותה של תורה.

ביאורים

ביסוד כל פעולה של אדם בעולם יש מחשבה הקודמת לה. מחשבותיו של האדם הן המניעות אותו בכל מעשיו ובכל פעולותיו והן גם קובעות את הצורה ואת האופי של מעשים אלה. מחשבה טובה תביא למעשים טובים ומחשבה רעה תביא את ההיפך, חלילה. המחשבה גם נותנת ערך למעשה. דהיינו, שני אנשים יכולים לעשות מעשה זהה אך ערך המעשה של כל אחד מהם יהיה שונה באופן מהותי, כיוון שהמחשבה העומדת ביסודו שונה. בנוסף להשפעת המחשבה על מעשיו של האדם, היא משפיעה גם על אישיותו של האדם ועל העולם הרוחני שלו, ומעוררת אצלו מחשבות נוספות כדוגמת אותה מחשבה.

הרב קוק מוסיף שמחשבתו של האדם משפיעה לא רק על עצמו אלא גם על העולם כולו. ישנה חוקיות פנימית במציאות שכל התרחשות ושינוי במצב הרוחני של האדם, מעוררים את כוחות העולם לטוב או לרע.

מכל הנאמר לעיל אפשר ללמוד על החשיבות הגדולה של כל מחשבה טובה, ואפילו היא קטנה, המתעוררת באדם. אך צריך להשתמש בהתעוררות זו של תשובה כמונוף לשינוי גדול יותר ורחב יותר של האדם. לכן כאשר מתעוררת באדם מחשבת התשובה הוא צריך לחזור ולאחוז באמצעותה בתורה ובעבודת ה'. בנוסף, על האדם לחזק את ההתעוררות הזו של התשובה והתיקון ולגדל אותה, בין השאר מתוך לימוד ספרי מוסר. מטרת לימוד ספרי המוסר היא לחזק את האדם בתשובה ולקדם אותו למדרגות גבוהות יותר בעבודת ה'. לשם כך האדם צריך להיות מודע למדרגה הנוכחית שלו ולסגנון המתאים לו. כאשר אין מודעות זו, האדם עלול ללמוד דברים שאינם מתאימים לו ולפעול בדרכים שאינן נכונות לו וכך להגיע לידי הרגשת עצבות וייאוש.

הרחבות

• מה עושים עם עבירות שקשה לשוב עליהן?

בְּדָבָרִים שְׂאֵי אֶפְשֵׁר לְתַקֵּן אוֹתָם בְּמַחְשָׁבָה כִּי אִם בְּמַעֲשֵׂה. בספר חובות הלבבות כתב, שגם בדברים שיש בעיה מעשית לתקנם, אם ישוב האדם בלב שלם לקב"ה, הקב"ה יסובב שהחטא יתוקן: "...כשיקבל עליו גדרי התשובה בכל תנאיה, אשר בכחו ויכלתו מהם, הבורא מקל עליו תשובתו, ועובר לו על מה שנעלם ממנו ונמנע עליו, וישים לו מוצא קרוב מחטאו... ואם הוא מצד אונאה וגזל בממונות, יתן לו האל ממון ויפרענו לחברו... ואם ירחק ממנו העשוק, יזמין הבורא התקבצם, עד שיכנע לפניו העושק וימחל לו. ואם לא ידע האנשים העשוקים ומספר הממון אשר עשק, יפיק אותו האל להוציא ממנו בתועלות כוללות, כבנין גשר וחפור בארות, יהנו מהם בני אדם... עד שתהיה תועלתו כוללת מי שעשק ומי שלא עשק" [שער ז פרק י].

• חשיבות הלימוד בספרי מוסר

אֵל יִנַּח יָדוֹ מִמָּה שֶׁמִּתְעוֹרֵר עַל יְדֵי הַסְּפָרִים. כתב החיי אדם: "ופשיטא שהוא חוב גמור על כל אדם שילמוד בכל יום בספרי היראה אם מעט ואם הרבה, שהוא יותר חיוב מכל לימודיו. ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פרק משניות או שאר לימוד, כי מה ה' אלקיך מבקש ממך כי אם ליראה אותו. וכדאיתא במשנה [אבות ג יז] 'אם אין יראה אין תורה', כי מה תועיל לו התורה אם אין דעתו לקיים" [כלל קמג א]. ובמשנה ברורה הביא בשם האר"י והגר"א "שחיוב ללמוד בספרי מוסר כל השנה" [סימן תרג סעיף קטן ב].

שאלות לדין

- מהם החסרונות שקיימים בתשובה מיראה?
- האם יש הבדל בין ספרי מוסר לספרי אמונה? אם כן מהו?

י.ד. גם בְּדָבָרִים שְׂאֵי אֶפְשֵׁר לְתַקֵּן אוֹתָם בְּמַחְשָׁבָה כִּי אִם בְּמַעֲשֵׂה, כְּמוֹ בֵּין אֲדָם לְחַבְרֹו, מִכָּל מְקוֹם אֵין לְשַׁעַר אֶת הַגְּדֵל שֶׁיֵּשׁ בְּכָל הַרְהוּר שֶׁל תְּשׁוּבָה, אֶפְלוּ כִּשְׁהוּא בָּא מִצַּד יְרָאָה פְּשׁוּטָה, יְרָאָת הַעֲנֵשׁ, מִפְּנֵי שֶׁכָּל מִדָּה קְטַנָּה שֶׁבְּקִטְנוֹת גּוֹרְמֹת לְעוֹרֵר בְּנַפְשׁ וּבְעוֹלָם אֶת הַמִּדּוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת וְהַגְּדוֹלוֹת, וְאוֹר קִדְשׁ מְאוֹר פְּנֵי עֵלְיוֹן מוֹפִיעַ בְּכָל זֵיו בְּהַדָּר אֶהְבָּה וּבְנִעַם ד' עַל יְדֵי כָּל מַחְשָׁבָה הַנּוֹטָה לְטוֹבָה, וְאֶפְלוּ אִם יֵשׁ בָּהּ סִיגִים רַבִּים, הַחֵן הַפְּנִימִי שֶׁלָּהּ, הַקִּדְשׁ הַיְסוּדִי שֶׁבְּתוֹכָהּ - זֶהוּ שְׁנֵה כָּל עֲשֵׂר, וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשׁוּוּ בָּהּ.

טו. אָף עַל פִּי שֶׁהֶעֱצָבוֹן וְהַפְּחַד בָּא מִפְּנֵי בְּטוּל תּוֹרָה וּמִפְּנֵי הַעוֹנוֹת כְּלָם, מִכָּל מְקוֹם, חִיפּוֹשׁ הַמִּידָה תִּכְרַךְ כְּשֶׁמְהַרְהֵרִין בְּתְשׁוּבָה, הַרִי הַכָּל מִתְהַפֵּךְ לְטוֹבָה, וּצְרִיכִין מִיָּד לְהִתְחַזֵּק בְּאִמּוּן בְּטוֹחֹן בְּחֶסֶד עֵלְיוֹן בְּרוּךְ-הוּא, וְלֶאֱחֹז בְּתוֹרָה וּבְעִבּוּדָה, כָּל אֶחָד כְּפִי מִדְּתוֹ. וְאִם לְפַעֲמִים יְרָאָה לוֹ, שֶׁהַמִּדָּה הַמִּתְעוֹרֶרֶת עַל יְדֵי הַקְּרִיאָה בְּסִפְרִים מַעֲנִינֵי הַמוֹסֵר וְהַיְרָאָה אֵינָה לְפִי מִדְּתוֹ, יִתְבּוֹנֵן וְיַחְקֵר עַל מִדְּתוֹ מֵהָיָא, וְיִתְחַזֵּק וְיִתְאַמֵּץ בְּיַחֲוֵד בְּמִדְּתוֹ הַעֲצִמִית, וְגַם מִזָּה אֵל יִנַּח יָדוֹ מִמָּה שֶׁמִּתְעוֹרֵר עַל יְדֵי הַסְּפָרִים, וְאָף עַל פִּי שֶׁקָּטָן מְאֹד הוּא צַד הַתְּפִיסָה שֶׁלוֹ בְּעִנְיָנִים שְׂאִינָם כָּל כֹּה שְׂיָכִים לוֹ, מִכָּל-מְקוֹם כָּל מְדַרְגוֹת הַטוֹב וְהַקִּדְשׁ צְרִיכוֹת לְהִיּוֹת מְקִשְׁרוֹת זֶז עִם זֶז, וְיַחֲד כְּלָן יַעֲשֵׂו חֲטִיבָה אַחַת לְהֵאִיר עֵלְיוֹ אוֹר ד' וְתוֹרָתוֹ הַעֲלִינָה בְּנִעַם ד' וְטוֹבוֹ.

טז. יֵשׁ שְׂאֲדָם קוֹרָא בְּסִפְרִים מַעֲנִינֵי מַעֲלוֹת שֶׁל קִדְשָׁה, וּנְפִשׁוֹ מִצְטַעֶרֶת וּמִתְמוֹגְגֶת בְּקִרְבּוֹ. צְרִיף הוּא לְהַפְרִיד אֶת הַצֶּעֶר לְחֻלְקִיו, וְיִמְצָא שְׂיֵשׁ לְפַעֲמִים שֶׁחֻלַּק אֶחָד מִמּוֹנוֹ הוּא שֶׁמִּצְטַעֵר עַל שֶׁהַמְּדַרְגָּה הַטוֹבָה הַזֹּאת הִיא רְחוּקָה מִמּוֹנוֹ בְּעוֹנוֹתָיו, וְצְרִיף הוּא לְהִתְחַזֵּק בְּתְשׁוּבָה לְבָא לְמִדָּה הַעֲלִינָה הַהִיא, וְעַם זֶה יִתְכַּן שְׂיֵשׁ בְּאוֹתָהּ מִדָּה חֻלַּק שֶׁהוּא פְּחוּת מְעַרְכוֹ, וְהוּא מִצְטַעֵר מִהַהֲצַטְמָצְמוֹת שֶׁנִּפְשׁוֹ נוֹטָה לְהַצְטַמָּצֵם בְּתוֹף הַקְּטַנּוֹת הַמְּמֻזְגָּת בְּמִדָּה הַטוֹבָה הַהִיא. וְצְרִיף הוּא לְבַרֵּר לְעַצְמוֹ עַד פְּמָה יֶאֱשֵׁר בְּאִמּוֹת שֶׁיִּשְׁקַח מִזֵּו הַמִּדָּה, וְעַד פְּמָה אֲשֶׁרוֹ תְּלוּי בְּשִׁמְרָה שֶׁלֹּא לְהַשְׁאֵר בְּצַמְצוּמָה כִּי אִם לְעֵלוֹת לְמַעְלָה מִמִּדְּתָהּ, "מַעֲלִין בְּקִדְשׁ".

גודל הרהור
התשובה

חיפוש המידה

סוגי הצער
במעלות
הקדושה

ביאורים

הדרכת העבודה על המידות ועל המוסר, נעשית בדרך כלל בהדרגתיות ובשלבים. על האדם להתקדם באיטיות שלב אחר שלב, מדרגה אחר מדרגה, בלי 'קפיצות ודילוגים'. הדרכה זו נובעת מכך שנפש האדם הרוצה להתקדם צריכה להתבסס ולבנות את עצמה באופן שבו לא תהיינה מעידות וההתקדמות תהיה יציבה ולא ארעית. בקפיצות ובדילוגים אין די בנייה, והיסודות אינם חזקים מספיק כדי לבנות עליהם בניין גדול ורחב מימדים של מוסר ויראת שמים. על כן יש להתבסס בכל מדרגה לפני שעוברים לשלב הבא, כדי ששלב זה יוכל להתקיים באדם כראוי.

על אף הדרכה כללית זו, ישנם מצבים יוצאים מן הכלל, שתלויים בגורמים שונים, שבהם דווקא הקפיצה והדילוג טובים הם. למשל, אדם שטבע נפשו נוטה לרוחניות גדולה והוא מזהה בעצמו את מעלת נשמתו, נכון יהיה לו לשוב בתשובה על חטאיו ונפילותיו בקפיצות ובדילוגים. הוא לא ינסה לתקן את פגמיו בהדרגה ולא יתקדם באיטיות מחשש לנפילה, אלא ירוץ קדימה וישאף למרחקים, מכיוון שנשמתו הגדולה תסייע לו במעשיו ולא תניח לו לקרוס. עבורו יהיה זה נכון לא לדקדק על כל מעשה ותיקון. ואם הוא כבר הגיע למדרגתו, עליו להתקדם מיד הלאה, בלי חשבון מדוקדק.

מה שאין כן אצל אדם גדול שגדולתו נובעת מתוך התאמצות ועבודה רבה. אצלו התיקון מנפילה צריך להיעשות בדרך הרגילה וההדרגתית, מכיוון שבשורש נשמתו לא קיימת אותה המעלה הגבוהה שתתן לו את הדחיפה לפרוץ קדימה, ועליו לנהוג בתשובתו כדרך כל המדרגות האחרות.

הרחבות

• מתי צריך הדרגה בעבודת ה'?

אין לדקדק בתשובה על ההדרגה, כמו שמדקדקים ביישר המעשים לכתחלה. דברים דומים לחילוקי של הרב קוק בין ההדרגה אצל עובד ה' לבין בעל תשובה כתב הרב יחזקאל סרנא: "כי כל סולם המדרגות שהעליה היא רק בהדרגה ולא בקפיצה זהו רק בדרכי עבודת ה' של עובדי ה', שלא אך שאינם יכולים לקפוץ אלא שגם אינם רשאים... ועל כורחינו שבתשובה אינו כן כי אין מדרגות לבעל תשובה וכבר אמרו זכרונם לברכה בבעלי תשובה יש קונה עולמו בשעה אחת..." [דליות יחזקאל חלק ה עמ' שכד].

• חשיבות השמירה על הדרגה בעבודת ה'

בכל דרָגָה... יש פה אוצר של קדושה. הרב אברהם שפירא זצ"ל, בשיחה לחג מתן תורה, הדגיש את חשיבות שמירת המדרגות: "דווקא במצב מרומום ונעלה זה (שישראל עומדים לפני קבלת התורה) יש צורך בזהירות רבה לבל יעלה האדם למעלה ממדרגתו... דווקא בתקופה זו, שהגיעו בה בני ישראל לשיא הוודאיות והתשוקה לתורה, ומתוך כך התעלו עד למדרגה של מלאכים, שלגביהם יש הזדהות שלמה עם רצון הקדוש ברוך הוא, ואמרו "נעשה ונשמע" מתוך וודאיות מוחלטת, עוד קודם לשמיעת התורה - יש צורך במצוות ההגבלה ובציווי שלא להוסיף על דבריו של הקדוש ברוך הוא. כל אדם צריך לדעת מה היא מדרגתו, ואסור לו לקפוץ ממנה ולדלג עליה... כל אדם צריך לעצור את עצמו על מנת לעשות חשבון נפש מה הוא, והיכן הוא עומד, ועל פי זה לאזן את עצמו ולהגיע למדרגתו האמיתית. לכן באה מצוות ההגבלה" [שיעורי מרן הגר"א שפירא, שבת ופסחים, מאמר קבלת התורה לדורות].

שאלות לדין

- א. מדוע מי שגדולתו מצד כשרון מולד, צריך לשוב בתשובה בחיפזון ולא בהדרגה, בשונה מההוראה הרגילה?
- ב. מהי כוונת הרב קוק בביטוי 'כיון שעלה שוב לא ירד', הרי לפני כן כתב שעליו לעזוב את המדרגה הגבוהה?

לעילוי נשמת ר' עדיאל בן ר' חנניה לוין ז"ל

זו. יש שני אפנים של גְדֻלַת מְדֻרְגָה. האֶפֶן הָאֶחָד מֵצַד הַמַּעֲשִׂים וְהַתְלַמּוּד, וְהָאֶפֶן הַשֵּׁנִי מֵצַד הַכְּשָׁרוֹן וְהַתּוֹלְדָה, בְּשֵׁרֶשׁ הַיְצִירָה. מִי שֵׁיִסּוּד גְּדֻלַת מְדֻרְגָתוֹ בָּא מֵצַד הַתְלַמּוּד וְהַמַּעֲשִׂים - כְּשֵׁיִרְד מִמְדֻרְגָתוֹ וְצָרִיף לַעֲלוֹת, צָרִיף הוּא לְאַחֵז בְּמַדּוֹת קְטַנּוֹת וְלָשׁוּב בְּהַדְרָגָה. אֲבָל מִי שֵׁיִסּוּד גְּדֻלַתוֹ הוּא מֵצַד כְּשָׁרוֹנוֹ בְּעֵקֶר תּוֹלְדָתוֹ מֵגְדֻלַת נִשְׁמָתוֹ - גַּם כְּשֵׁיִרְד מִמַּעֲלָתוֹ, מֵצַד מְנִיעוֹת פְּנִימִיּוֹת אוֹ חִיצוֹנִיּוֹת, צָרִיף הוּא לָשׁוּב בְּגְדֻלָה וְחִפְזוֹן, בְּדִלְיָה כְּעַל כַּנְּפֵי נְשָׂרִים, מִבְּלִי לְהִתְחַשֵּׁב עִם הַדְרָגוֹת. וּמִכָּל מְקוֹם מֵצֻטְרָפֵת לָזֶה גַּם כֵּן תְּשׁוּבָה בְּמַדּוֹת שֶׁל קְטַנּוּת וְדִקְדּוּקִים פְּרֻטִיִּים הַשְּׂיָכִים לָהֶן, אֲלֵא שֶׁהֵן אֵינָן עֹקֵר מְלֹאכֶת תְּשׁוּבָתוֹ שֶׁל מִי שֶׁשָּׁרְשׁוֹ גָּדוֹל וְנִשְׁגָב, אֲלֵא כְּעֵרָף שֶׁל סְנִיפִים הַמְצֻטְרָפִין, כְּתַבְלִין הַמְמַתְקִין וְעוֹזְרִים וּמְסַיְעִים לְיִסּוּד הַעֲקָרִי, הִיא הַתְּשׁוּבָה הַרְמָה הַגְּדוֹלָה.

זו*. אין לדקדק בתשובה על ההדרגה, כמו שמדקדקים ביישר המעשים לכתחלה, כי לדקדק בהדרגה על פי רב צריכים לדלג פמה מדרגות, כדי לשוב אל המקום שעמדו עליו לפני הנפילה.

יח. בכל דרָגָה ובְכָל הַשָּׂגַת עוֹלָם... יש פה אוצר של קדושה, וכשצאדם דולג ועף במהירות גדולה יותר ממדרגתו אז מתרוקן הוא מהתכן הקדוש של הדרגות התחתונות, שהן הראויות לו, ולמדרגות העליונות אינו יכול להתדבק מפני שהן יותר מדי רוחניות בעוד. על כן הוא צריך לשוב בתשובה בְּשָׁרוֹן לֵב וּבְשִׁמְחָה אֶל הַמְדֻרְגוֹת שֶׁעָזַב, וּמִכָּל מְקוֹם לֹא יִשְׁכַּח אֶת הַרְשָׁם שֶׁל הַמְדֻרְגוֹת הָעֲלִיּוֹנוֹת, שֶׁפִּיּוֹן שֶׁעָלָה לֹא יֵרַד, וְאֵז יִתְהַפֵּךְ הַפֶּל לְטוֹבָה.

לדקדק בהדרגה

תשובה בהדרגה

מֵצַד הַתְלַמּוּד וְהַמַּעֲשִׂים - ידיעותיו ומעשיו בפועל. כְּשָׁרוֹנוֹ בְּעֵקֶר תּוֹלְדָתוֹ - כישרון מולד. בְּמַדּוֹת שֶׁל קְטַנּוֹת - לעלות שלב אחר שלב. שְׁמִדְקָדְקִים בְּיִשָּׁר וְכו' - התקדמותו הרגילה של האדם בהשתלמות מעשיו, צריכה להיעשות בהדרגה (בשונה מתהליך התשובה שיכתיבו בו דילוג מדרגות). הַשָּׂגַת עוֹלָם - תפיסת עולם. אוֹצֵר שֶׁל קְדוּשָׁה - יכולת שימור למצבו בעבודת ה'. וְאֵז יִתְהַפֵּךְ - השילוב של חזרתו למדרגה הקודמת יחד עם הרשמים שקלט מהדרגות העליונות יביא לכך שיוכל להתעלות ולקנות בעתיד מדרגות עליונות.